

امام سجاد(ع) و هنر بازسازی معنوی جامعه؛ از دعا تا مسئولیت اجتماعی

پس از فاجعه عاشورا، جامعه اسلامی نه تنها زخمی از خشونت و ظلم برداشت، بلکه هویت و باورهایش نیز در بحران قرار گرفت. حجت‌الاسلام واضحی آشتیانی در گفت‌وگو با ایکن‌ا تأکید کرد...

پس از فاجعه عاشورا، جامعه اسلامی نه تنها زخمی از خشونت و ظلم برداشت، بلکه هویت و باورهایش نیز در بحران قرار گرفت. حجت‌الاسلام واضحی آشتیانی در گفت‌وگو با ایکن‌ا تأکید کرد امام سجاد(ع) با تکیه بر دعا، مناجات و تبیین معارف دینی، نشان داد تاریخ سازی و بازسازی جامعه تنها با قدرت سیاسی ممکن نیست؛ بلکه اندیشه و اخلاق می‌توانند ریشه‌های امید، مسئولیت و تحول اجتماعی را پی‌ریزی کنند.

واقعۀ عاشورا تنها یک فاجعه تاریخی نبود، بلکه ضربه‌ای عمیق به باورها، اخلاق و هویت دینی جامعه اسلامی وارد کرد؛ ضربه‌ای که پیامدهای آن تا سال‌ها بعد در ساحت اندیشه و رفتار مسلمانان قابل مشاهده بود. در چنین شرایطی، امامت امام سجاد(ع) آغازگر دوره‌ای تازه برای بازسازی درونی و ترمیم معنوی جامعه‌ای زخمی و سرگردان شد؛ دوره‌ای که در آن، دعا، مناجات و تبیین آرام‌آرام اما عمیق معارف دینی، جایگزین کنش‌های آشکار سیاسی گردید. در همین راستا، خبرنگار ایکن‌ا با حجت‌الاسلام والمسلمین جعفر واضحی آشتیانی، رئیس ستاد راهبری رثا و دعای حوزه‌های علمیه، درباره نقش بی‌بدیل امام سجاد(ع) در بازسازی معرفتی جامعه اسلامی، کارکرد اجتماعی دعا و نسبت معنویت فردی با مسئولیت اجتماعی به گفت‌وگو نشست.

ایکن‌ا - برای شروع گفت‌وگو بفرمایید با توجه به آسیب‌های گسترده اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی واردشده به جامعه اسلامی پس از واقعه عاشورا، امام سجاد(ع) چگونه امامت خود را به یک دوره «ترمیم معنوی» تبدیل کرد و چه سازوکارهایی برای بازگرداندن جامعه به مسیر اصیل دین به کار گرفت؟

بعد از به وجود آمدن حادثه عاشورا آسیب بسیار جدی به بدنه جامعه اسلامی وارد شد و جریان بنی‌امیه و یزید ملعون واقعه کربلا را رقم زدند و به اعتقادات مردم، مذهب جامعه، تفکر اعتقادی و اخلاق جامعه لطمه جدی وارد کردند و خیلی از اعتقادات مردم را زیر سؤال بردند و مهم‌تر از همه اینکه امام حسین(ع) را که قطب، محور و امام جامعه بود به شهادت رساندند و کشته شدن امام را با بهانه خروج کردن و خارجی بودن توجیه کردند و جامعه را به سمت انحراف سوق دادند.

مردم هم از امامت، اسلام، اخلاق و سیره و سنت نبوی فاصله گرفتند و کار به جایی رسید که مردم با جریان نبوت و رسالت به مخالفت پرداختند، لذا تلاش امام سجاد(ع) این بود که جامعه را بعد از این انحراف بزرگ به مسیر اصلی برگرداند.

امام سجاد(ع) بعد از امام حسین(ع) مسئولیت اصلی دین مردم را عهده‌دار است لذا باید جامعه را به اعتقادات و اخلاق نبوی برگرداند؛ امام(ع) همه همت خود را به کار بستند تا مسیر دین و معارف نبوی را احیاء کنند. از این رو از یک جهت به دعا روی آوردند و از سوی دیگر به موعظه و تبیین معارف الهی برای مردم در مسجد مدینه پرداختند و به منبر می‌رفتند و مردم را موعظه می‌کردند.

البته حضرت در تبیین معارف دینی ناب به خصوص در عرصه سیاسی موانع و محدودیت زیادی داشتند، لذا روش دعا را برای بیان این نوع مسائل انتخاب کردند ولی با همه دشواری‌ها به بیان معارف دینی برای مردم پرداختند.

کادر سازی امام سجاد(ع) هم در این راستا قابل توجیه است؛ امام باید به تدریج یکسری اصحاب را تربیت کنند که به تدریج زمینه اصلاح جامعه را که گرفتار وضع فجیعی به خاطر عملکرد سالیان طولانی حکومت معاویه و یزید شده است فراهم کنند.

ایکن‌ا - امام سجاد(ع) در شرایطی عهده‌دار امامت شدند که از هرگونه قدرت سیاسی و ظاهری محروم بودند؛ با این حال، چگونه توانستند تحولی عمیق و ماندگار در اندیشه و رفتار انسان‌ها ایجاد کنند و نشان دهند که تاریخ سازی لزوماً در گرو در اختیار داشتن قدرت سیاسی نیست؟ در حقیقت چگونه می‌شود بدون قدرت سیاسی تاریخ ساز شد؟

همیشه اگر بنا باشد یک قدرت سیاسی ایجاد شود حتماً پیش زمینه مبنایی و اعتقادی نیاز دارد و بشر نمی‌تواند همواره قدرت سیاسی را در نظر بگیرد بدون اینکه مبنای فکری و اعتقادی آن را هم در نظر بگیرد. بنابراین امام سجاد(ع) با تبیین اعتقادی و اخلاقی جامعه را به این سمت بردند و این کار را در دو عرصه به پیش بردند؛ مهمترین عرصه دعا بود که با توجه به محدودیت‌ها و

شرایط ایجاد شد و دیگری هم از طریق سخنرانی‌ها در مسجد مدینه و حلقات تفسیر قرآن و احکام شرعی. وقتی بر روی اعتقاد و اخلاق مردم کار شود و بینش عقلی مردم ارتقاء یابد در این صورت زمینه سازی برای گرفتن قدرت سیاسی و یا اثرگذاری در تاریخ فراهم خواهد شد، کما اینکه حضرت امام خمینی(ره) در سال‌های دهه ۴۰ قیام کردند ولی زمانی توانستند به قدرت سیاسی هم برسند که مردم را با خود همراه کردند و این مسیر ۱۵ سال طول کشید.

امام سجاد(ع) بعد از لطمه شدیدی که از واقعه عاشورا به جامعه وارد شد به ترمیم معرفتی پرداختند و حتی از تبلیغ چهره به چهره برای این کار بهره گرفتند و حتما امام سجاد(ع) بر روی بینش فکری مردم کار کردند و آثار آن در ده‌ها و سده‌های بعد و تی انقلاب اسلامی دیده می‌شود. اگر امام سجاد(ع) و حضرت زینب(س) نبودند حتما کربلا در کربلا می‌ماند ولی مجاهدت تبلیغی آنان شرایط را تغییر داد و امام خمینی(ره) هم انقلاب را ثمره عاشورا و محرم و صفر دانستند. بنابراین امام با تبیین معارف دینی بدون داشتن قدرت سیاسی در جامعه اسلامی تاثیر عمیقی بر جای بگذارند.

ایکنا - اگر جامعه‌ای با دعاها و آموزه‌های صحیفه سجاده‌ی آشنا و مأنوس شود، چه تغییراتی ممکن است در رفتار افراد و فرهنگ جامعه ایجاد شود؟ تحلیل خود را توضیح دهید.

ساختار صحیفه سجاده‌ی فرآیندی برای تربیت مادی و معنوی جامعه و تک تک افراد است؛ امام سجاد(ع) براساس نیازهای روز مردم اعم از اقتصادی، سیاسی، روانی و معنوی و ... دعا خواندند مانند حضرت زهرا(س) که در هر روز از هفته دعاها را مخصوصی را می‌خواند و به فرزندانشان می‌آموختند؛ امام سجاد(ع) در فرازهایی به مسائل اخلاقی مورد نیاز بشر اشاره کرده اند، لذا دعای مکارم الاخلاق را صادر کردند؛ در جایی به تبیین مسائل حقوقی و نسبت فرد با خدا، خود، دیگران و جامعه پرداختند. در مواردی به بحث خانواده و تربیت فرزند اشاره کرده اند لذا دعای تربیت فرزند را بیان فرمودند و در جایی هم به تمجید از پاسداران مرزهای اسلامی و محافظان امنیت می‌پردازند و برای سلامتی آنان دعا می‌کنند.

انسان نیازمند آرامش روحی و سلامت معنوی است و یکسری ادعیه هم ناظر به این نیازها است، لذا صحیفه چون متوجه نیازهای همه افراد و جامعه است توانسته است سلامت روحی و روانی برای مردم ایجاد کند و اگر کسی با این اثر مأنوس شود به ثمرات زیادی دست خواهد یافت.

ایکنا تفاوت دعاگری فعال با دعاگری منفعل در چیست و چگونه می‌توان با عبور از دعاخوانی صرف آیینی، از ادبیات دعا به عنوان ابزاری مؤثر برای تقویت امید، مسئولیت پذیری و بازسازی روحیه اجتماعی بهره گرفت؟

دعا دو بعد دارد و از دو زاویه باید به آن نگاه کرد؛ دعا یک بعد ظاهری دارد که همان الفاظ است؛ کسی هر روز زیارت عاشورا و دعای توسل می‌خواند و از روی عادت این کار را انجام می‌دهد ولی با فضای جامعه و نیاز مردم و اطرافیان خود کاری ندارد؛ این نوع دعاخوانی و ترویج دعا، دعاگری منفعل است که ثمره چندانی ندارد ولی دعاگری فعال یعنی اینکه وقتی زیارت عاشورا می‌خوانیم و در این زیارت بر ظالمان لعن می‌کنیم باید در زندگی هم در برابر ظلم بایستیم؛ زیارت عاشورا درس امید، مبارزه با ظلم و مقاومت در برابر دشمنان خدا را به ما می‌دهد؛ بنابراین کسی نمی‌تواند زیارت عاشورا بخواند ولی ظلم ستیز نباشد یا نومید باشد.

حقیقت دعا الفاظ ظاهری نیست، بلکه باید پیام‌های دعا را بگیریم و خودمان را با آن تربیت کنیم؛ وقتی در دعا از خدا درخواست می‌کنیم به حقیقت درخواست هم توجه کنیم؛ ظاهر الفاظ ثواب مختصری دارد ولی اگر پیام نوید و امید از دعا گرفتیم و آن را در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی به کار گرفتیم در این صورت دعاگری ما فعال خواهد شد.

در دعای ابوحزمه امام به ما یاد می‌دهد که انسان می‌تواند به درجه‌ای از تقوا و کمال برسد که اگر در زندگی مشکلات فراوان هم داشته باشد باز نومید نشود و دست از خدا برندارد و هر قدر بلا به او برسد از در خانه خدا دور نشود؛ «و ان ما برحت من بایک» خدایا اگر مرا برانی من تو را رها نخواهم کرد؛ اگر مصیبت و مشکلاتی به ما وارد شد نباید خدا را رها کنیم. دعاگری فعال توجه به هر دو بعد ظاهری، باطنی و حقیقت دعاست، چرا که برطرف کردن نیازها و مشکلات فقط به دست خدا و اولیاء الهی است.

ایکنا - امام سجاد(ع) در آموزه‌ها و ادعیه خود چه تصویری از انسان مسئول و آگاه در مواجهه با رنج‌ها و بحران‌ها ارائه می‌دهد و چرا در شرایطی که جامعه دچار زخم‌های عمیق روحی و اجتماعی است، زبان دعا کارآمدتر و اثرگذارتر از زبان خطابه و موعظه مستقیم عمل می‌کند؟

زبان دعا زبان آهنگین است؛ یعنی خیلی از فرازهای دعا در یک قالب صوتی و وزنی وارد شده است، همچنین ادعیه از زبان مبارک

انمه(ع) براساس نیازها و ظرفیت افراد صادر شده است؛ در دعاها به مشکلات معنوی، مادی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و ... بیان می شود. مثلا در دعای ابوحمره ثمالی فرازهایی داریم که در خواست عفو و مغفرت و شکوه نسبت به گناهان است و از طرفی به نیازهای مادی توجه می شود و اینکه خدایا من کسالت و افسردگی روحی دارم، خدایا من کمبود مال و فقر مالی دارم و از خدا می خواهیم که حاجات ما را برآورده کند و حضرت نحوه درخواست از خدا را به ما می آموزد.

خطیب و خطابه گاهی براساس نیاز مردم نیست و مبلغ ممکن است بحثی را که خودش تمایل بیشتری به آن دارد برگزیند و برای مردم بازگو کند یا به ظرفیت مخاطب توجه ندارد ولی دعا برخاسته از عمق وجود پاک ترین انسان ها برخاسته است و ناظر به هدایت مردم، دعوت آنان به توحید و نبوت و امامت و ذکر قیامت و در عین حال معطوف به رفع نیازهای مادی و دنیوی انسان ها است.

دعا از زبان معصوم(ع) صادر شده است ولی خطیب درست است که به قرآن و روایات هم استناد دارد ولی گاهی سخنان خود را هم وارد مطالب می کند ولی دعا از ابتدا تا انتهای آن از زبان امام(ع) جاری و ساری شده است.

معصوم(ع) دقیقا به نیاز انسان نگاه می کند و به زبان انسان سخن می گوید؛ دعای ابوحمره و مناجات شعبانیه بیان نیازهای حقیقی انسان از زبان امام(ع) است. بنابراین دعا براساس نیازهای انسان ها و آموزش درخواست از خداست که خطابه واجد این ویژگی ها نیست لذا قطعا زبان دعا در زمانی که جامعه آسیب دیده است و زخمی است مؤثرتر از زبان خطابه خواهد بود.

ایکنا - امام سجاده(ع) در سیره و آموزه های خود چگونه میان معنویت فردی، خودسازی درونی و احساس مسئولیت اجتماعی پیوند برقرار می کند و این پیوند چه نقشی در تربیت جامعه ای آگاه و مسئول دارد؟

هر کسی معنویت فردی و معرفت شخصی او بیشتر شود در قبال اجتماع هم احساس مسئولیت بیشتری دارد. به تعبیر قرآن کریم: «وَمِنَ النَّاسِ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ ۖ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ»؛ کسانی در برابر خداوند خشوع و خضوع بیشتری دارند که معرفت آنان بیشتر و عالم حقیقی تری هستند.

اگر بنا باشد کسی از خدا بیشتر حساب ببرد کسی خواهد بود که شناخت او از نظام هستی، آفرینش و خودش بیشتر باشد و عظمت خدا را درک کند در این صورت مطیع تر و متواضع تر خواهد بود و هر کسی مطیع تر باشد احساس مسئولیت اجتماعی بیشتری هم دارد؛ امیرمؤمنان(ع) به این دلیل احساس مسئولیت اجتماعی بیشتری نسبت به دیگران دارد؛ یک خانمی به ایشان رجوع کرد و از شوهرش نزد حضرت گلایه کرد و حضرت با این خانم به در منزل آن ها رفتند و شوهرش مغرورانه و متکبرانه جلوی در آمد در حالی که حضرت را نمی شناخت و نمی دانست حاکم کوفه و خلیفه مسلمین است؛ وقتی حضرت به شوهر این زن معترض می شود که چرا با همسرت بدرفتاری می کنی آن مرد هم می گوید به شما ربطی ندارد و در اینجا حضرت شمشیر بر روی آن مرد کشید و او را توبیخ کرد؛ چرا حضرت به داد یک زن بی پناه می رسد زیرا احساس مسئولیت اجتماعی دارد.

امام سجاده(ع) هم وقتی به معنویت فردی مردم در قالب دعا توجه دارند یعنی ناخودآگاه احساس مسئولیت اجتماعی جامعه را ارتقاء می دهند. این یک اصل است که هر قدر معنویت در جامعه بیشتر شود احساس مسئولیت اجتماعی مردم هم بیشتر خواهد شد و امام سجاده(ع) هم از این لازم و ملزوم به خوبی در تربیت اجتماعی مردم بهره بردند.

ایکنا - آیا دعا می تواند در شرایطی که جامعه با خستگی روانی، فشارهای معیشتی و آسیب های اجتماعی روبه روست، نقشی ترمیم گر ایفا کند و به بازسازی امید و آرامش جمعی بینجامد؟

حتما، دعا می تواند جامعه خسته را ترمیم کند زیرا دعا دقیقا به نیازهای مردم توجه داده است؛ هم اشکالات و ضعف هایی که در افراد وجود دارد و هم نقاط قوت را اشاره می کند و از طرفی به انسان امید می دهد که ضعف ها و مشکلات زندگی راه چاره دارد و مهمترین راه چاره استغاثه و اظهار بندگی و بیچارگی به درگاه خداوند است.

دعا به انسان می آموزد که چگونه درخواست خود را به خدا مطرح کند، لذا در این چند سال اخیر مقام معظم رهبری بر قرائت یکسری ادعیه از جمله دعای هفتم صحیفه سجادیه تاکید کردند و دیدیم در این چند سال اخیر این دعا و دعای عظم البلاء و سایر ادعیه باعث آرامش مردم بوده و هست. نماز باران و دعای چهاردهم صحیفه سجادیه، توجه به دعای توسل و افزایش ارتباط مردم با خدا در حوادث بزرگ این چند سال اخیر اعم از کرونا و وضعیت جبهه مقاومت، جنگ ۱۲ روزه و اغتشاشات اخیر در کشور بسیار مؤثر بوده و باعث امیدآفرینی و آرامش در مردم شده است.

ایکنا - به عنوان نکته پایانی بفرمایید اگر امروز امام سجاده(ع) در میان ما حضور داشتند، با توجه به فشارهای روحی، بحران های

اجتماعی و چالش های فکری جامعه معاصر، مردم را به چه نوع دعا و مناجاتی دعوت می کردند و این دعاها چه نقشی در احیای امید، آرامش و پایداری اجتماعی ایفا می کرد؟

امام(ع) اگر امروز بودند جامعه را به دعاهایی دعوت می کردند که آرامش و امید به جامعه بدهد؛ مانند دعای ابوحمزه ثمالی و ندبه. دعاهایی که انرژی به مردم می دهد؛ امروز مشکلات متعددی و محدودیت های زیادی فراروی جامعه ما وجود دارد، در این موقف انسان به مناجات و دعا نیازمند است تا امید به او بازگردد. در دعای ابوحمزه ثمالی فرازهایی زیادی وجود دارد که شاه بیت آن این فراز است، که امام عرضه می دارد خدایا اگر به ملائکه بگویی مرا زندان کنند و روزی به من ندهند و آبروی مرا ببرند و رسوا کنند و به جهنم ببرند او هر بلایی بر سر من بیاوری محبت و امید من به تو قطع نمی شود؛ امام(ع) دعاهایی به مردم گوشزد می کردند که آن ها به آینده امیدوار شوند.